

УДК 349:159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.51>**А. М. Подоляка**

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії держави і права
та конституційного права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
ORCID ID: 0000-0003-2447-1731

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: ПЕРСПЕКТИВНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено аналізу адміністративно-правових засад використання поліграфу в провідних країнах світу. Автором узагальнено підходи до використання поліграфу у таких країнах як Велика Британія, Бельгія, Болгарія, Ізраїль, Канада, Сполучені Штати Америки, Угорщина.

В ході дослідження розглянуто різноманітність підходів до регулювання використання поліграфу в різних країнах, що обумовлено як історичними, так і політичними факторами. Акцентовано увагу на потребі балансу між необхідністю забезпечення безпеки та збереженням прав і свобод громадян, що є ключовим аспектом у використанні таких технологій.

З'ясовано, що деякі країни мають спеціалізоване законодавство, яке безпосередньо визначає правила та умови використання поліграфу, тоді як інші регулюють його застосування через загальніші правові норми чи специфічні підзаконні акти.

Акцентовано увагу на тому, що найчастіше поліграф використовується для перевірки безпеки персоналу, особливо – в силових структурах, включно з прикордонною службою, армією, внутрішньою та зовнішньою безпекою. Хоча наявні тенденції до узагальнення практики застосування поліграфу та уніфікації правового регулювання цієї діяльності, окремі країни зберігають автономію у визначенні правил застосування поліграфу, як видно з відмінностей між окремими видами збройних сил в США, де кожна служба може мати власні правила щодо використання цього інструменту.

Наголошено на тому, що незважаючи на широке використання, ефективність поліграфу, як інструменту перевірки, часто піддається критиці та надмірному науковому аналізу. Різні дослідження вказують на неоднозначність його результатів, зокрема – з точки зору неоднозначності тлумачення фізіологічних реакцій, що підкреслює потребу в подальшому науковому вивченні та розробці більш досконалих методів перевірки.

Ключові слова: поліграф, зарубіжний досвід, адміністративно-правове регулювання, органи публічного управління, адміністративно-правові відносини, перевірки, принципи перевірок, психофізіологічні опитування, результативність перевірок.

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Безпекові виклики, що постали перед Україною у XXI столітті, характеризуються складністю та багатомірністю. Сучасна геополітична ситуація, внутрішні соціально-економічні проблеми та глобальні загрози вимагають від держави не лише консолідації суспільства та підвищення ефективності правоохоронної системи, але й оптимізації публічного

управління. Важливим аспектом цих процесів є впровадження новітніх технологій, які дозволяють визначати достовірність наданої інформації та добросовісність осіб, що претендують на посади в органах державної влади.

Деякі країни, зокрема Сполучені Штати Америки, з середини ХХ століття активно використовують поліграф у сферах національної безпеки, правоохоронних органах

та навіть у приватному секторі. Поліграфічні перевірки стали стандартною практикою при прийомі на роботу в певні державні установи та корпорації, пов'язані з оборонною промисловістю. В інших країнах поліграф використовується у судовому процесі як допоміжний засіб для встановлення істини. Проте його результати не завжди визнаються як доказ у суді, що викликає дискусії щодо його правового статусу та надійності.

Аналіз публікацій і досліджень даної тематики. Останніми роками увага до перспектив застосування поліграфа та особливостей його правового регулювання, у тому числі – на прикладі розвинених країн світу, лише зростає. Ряд вітчизняних дослідників публікували свої напрацювання щодо тих чи інших моментів, пов'язаних з регулюванням використання поліграфа. Права осіб, які проходять перевірку, досліджували Ю. Дмитренко, О. Назаров, О. Линник. Специфіку використання поліграфа в умовах війни аналізували Д. Здебський, В. Ровний. Особливостям нормативно-правового регулювання використання поліграфа в зарубіжних країнах присвячували увагу Н. Іванчук, М. Кузьменко, О. Мотлях, О. Тракалюк, С. Шевченко, Р. Яремчук. Водночас, зростання кола галузей застосування поліграфа та висока динаміка реформування законодавства, обумовлюють потребу дослідження особливостей організації та правового регулювання використання поліграфа у розвинених країнах світу.

Метою дослідження виступає огляд правового регулювання використання поліграфа у розвинених країнах світу, в контексті використання такого досвіду в Україні.

Основний зміст дослідження. У кожній країні формування підходів до використання поліграфа та правового регулювання цього інструменту перевірки добросовісності людей було обумовлено певними історичними процесами. З моменту появи поліграфа (більшість дослідників вважає, що перший поліграф на сучасних принципах розробив у 1920-х роках американський психолог Вільям Марстон) [1] цей інструмент

поступово набував популярності як неоднозначний, але принаймні певною мірою ефективний засіб перевірки правдивості свідчень, який надає статистично значущі результати.

З початку 1950-х років, поліграф став широко використовуватися в американських установах, таких як Центральне розвідувальне управління, Федеральне бюро розслідувань та Агентство національної безпеки. Кандидати на роботу в цих агенціях зобов'язані були проходити перевірку на детекторі брехні для підтвердження своєї надійності [2]. Щодо застосування поліграфа у судочинстві, з 1959 року в Японії докази, отримані за допомогою цього приладу, почали офіційно враховуватися у правових процесах. Особливо значущим було рішення Верховного суду Японії у 1968 році, яке вперше прийняло результати поліграфічного тесту як допустимий доказ у судовому процесі [3]. Така практика свідчила про поступове та незворотне включення поліграфа у процедури державної служби та судової системи у розвинених країнах.

Водночас різноманітність підходів до регулювання застосування поліграфа породила необхідність їх систематизації. Узагальнений огляд академічних джерел, зокрема праць дослідників О. Мотлях (2019) та Р. Яремчук (2020), дозволяє класифікувати країни світу на чотири основні категорії за способом правового регулювання використання поліграфа [4; 5]: країни, що мають спеціалізований закон про використання поліграфа; країни, де використання поліграфа регулюється окремими положеннями загальних законів; країни, де нормативне регулювання поліграфа виконується за допомогою підзаконних актів; країни, в яких використання поліграфа не має чіткого нормативного врегулювання. Така диференціація дозволяє зрозуміти, як різні юрисдикції підходять до питання легалізації та контролю за використанням поліграфічних тестів. Вона також сприяє аналізу ефективності та правомірності цих підходів у контексті захисту прав і свобод громадян.

Прикладами країн, що мають спеціалізований закон про використання поліграфа, є Литва та Молдова. У Литві такий закон

було прийнято у 2000 році, а в Молдові—у 2008 році. У литовському законі поліграф визначається як «пристрій, що відповідає встановленим у правових актах вимогам електромагнітної сумісності приладів та безпеки електротехнічних виробів, який фіксує дихання людини, кровотік, електричну активність шкіри та інші фізіологічні зміни, що відбуваються в організмі людини під час обстеження». Зазначений закон визначає не лише порядок проведення розслідування (ст. 7), але й права поліграфолога (ст. 9), а також наслідки розслідування або відмови (ст. 10) [6]. Хоча закон є досить лаконічним (містить лише 13 статей), він унормовує основні аспекти проведення дослідження.

Друга група—це країни, де використання поліграфа регулюється окремими положеннями загальних законів. До цієї групи належать Македонія, Чорногорія, Словенія, США, Польща та Туреччина. У цих державах правоохоронні органи мають повноваження використовувати поліграф як інструмент опитування осіб, залучених у кримінальний процес, а також у рамках оперативно-розшукової діяльності.

Як уже зазначалося, з середини ХХ століття поліграф став широко використовуватися в структурах США, таких як ЦРУ, ФБР та АНБ. Сучасні політики вимагають, щоб співробітники ЦРУ періодично, не рідше ніж кожні п'ять років, підтверджували свою надійність за допомогою поліграфа. У 1980-х роках проходження тестів на поліграф стало частиною обов'язкових спеціальних перевірок для кандидатів, які вступали на службу до Міністерства оборони США. Значна потреба у кваліфікованих фахівцях з поліграфії спонукала до відкриття у 1985 році Інституту поліграфа Міністерства оборони на базі армійської школи операторів поліграфа в штаті Джорджія [5]. Таким чином, цей інститут став єдиним у країні освітнім закладом, який здійснює підготовку спеціалістів для федеральних агентств.

Наразі Міністерство оборони США використовує поліграф як частину процесу перевірки безпеки персоналу, навіть без конкретних підстав чи фактів для розслідування. Основною умовою для проведення

таких перевірок є або призначення на посади, що вимагають підвищеного рівня довіри та безпеки, або наявність обґрунтованих підстав [7]. Інструкції з проведення поліграфічних тестів суворо не регламентовані; вони скоріше визначають загальні рамки для розробки конкретних підстав та умов скринінгу. Важливо також зазначити, що через певну автономність різних видів збройних сил США існують специфічні керівні документи для кожного з них окремо. Зокрема, Армійська Наставна 195-6, розроблена Департаментом поліграфічної діяльності армії [8]. Цей документ встановлює політику, обов'язки та процедури використання поліграфа, підкреслюючи його роль як допоміжного інструменту у слідчому процесі, водночас зазначаючи, що він не є вирішальним елементом розслідування.

Отже, у контексті забезпечення безпеки персоналу Міністерства оборони США поліграф використовується як допоміжний засіб у слідчих процедурах. Його важливість регулюється специфічними документами для кожного виду збройних сил. Особливості такого застосування включають визначення обґрунтованих підстав для перевірок, призначення на певні посади та розробку політик, які враховують не лише індивідуальні особливості кожного виду збройних сил, але й забезпечують гнучкість у встановленні умов для проведення поліграфічних скринінгів.

Республіка Польща має значний досвід у застосуванні поліграфа, починаючи з 1950-х років, включаючи використання цього інструменту в органах державної безпеки. Наразі близько 20 000 співробітників польських служб безпеки, зокрема Агентства розвідки та Агентства внутрішньої безпеки, пройшли поліграфічні тести, головним чином під час рекрутингу або прийому на роботу [9]. Активне застосування поліграфа також відмічається у Польській прикордонній службі, де цей процес регулюється нормативно і виконується спеціалізованими підрозділами.

До третьої групи країн, за класифікацією регулювання використання поліграфа, належать держави, які регламентують цю сферу за допомогою підзаконних актів. Серед них—Велика Британія, Бель-

гія, Болгарія, Угорщина, Канада, Білорусь, Ізраїль, країни колишньої Югославії, Швейцарія та Україна. У цих країнах правове регулювання використання поліграфа не визначено на рівні основного законодавства, а реалізується через нижчестоящі нормативні документи, такі як розпорядження, директиви чи інструкції відповідних державних органів. Такий підхід демонструє гнучкість у правовій регламентації, але також може свідчити про менший ступінь юридичної визначеності та стандартизації у застосуванні поліграфічних перевірок порівняно з країнами, що мають спеціалізоване законодавство у цій галузі.

Наприклад, у Великій Британії існує специфічний закон, який з 2007 року регулює використання поліграфа для особливих категорій осіб, зокрема для осіб, засуджених за статеві злочини та підлягаючих умовно-достроковому звільненню [10]. Це підкреслює сильне регуляторне втручання у приватність та викликає питання етики та прав людини.

У Бельгії з 1997 року поліграф активно використовується в кримінальних розслідуваннях, що свідчить про інституційне прийняття цієї практики як засобу збору доказів. У Болгарії з 1995 року в Інституті психології МВС функціонує відділ, який спеціалізується на оперативно-психологічних експертизах, включаючи дослідження осіб, залучених у тяжкі злочини, а також співробітників, підозрюваних у корупції.

Угорщина застосовує поліграф з 1978 року, особливо в контексті досудового розслідування та кримінального судочинства, що свідчить про тривалу історію інтеграції цього інструменту в правоохоронну систему.

Канада та Ізраїль також активно використовують поліграф у правоохоронній діяльності. Зокрема, в Ізраїлі з 1959 року багато поліцейських спеціалістів мають приватну практику поліграфологічних досліджень.

Такі приклади підкреслюють, як історичний розвиток та культурні відмінності впливають на прийняття та регулювання поліграфологічних технологій у різних юрисдикціях.

У Бельгії, з моменту появи спеціалізованого навчання для слідчих органів, було проведено понад 1500 поліграфічних тестів, здебільшого щодо осіб, підозрюваних у злочинах. Щорічний попит на такі послуги зростає, і хоча часто застосовують техніку контрольних запитань, наукові думки про ефективність цього методу розділені.

Польща та Бельгія мають розвинену практику застосування поліграфа в правоохоронних органах та слідчих структурах, активно використовуючи цей інструмент для перевірки співробітників і підозрюваних. Хоча поліграф визнається корисним інструментом у процесах рекрутації та розслідування, наукові оцінки його надійності та ефективності можуть варіюватися, що підкреслює потребу в подальших дослідженнях і критичному аналізі.

В Індії, незважаючи на обмеження, встановлені Кодексом доказування щодо офіційного визнання результатів поліграфа судами, практика допускає проведення поліграфічних опитувань поліграфологами, які не є співробітниками поліції. Часом такі результати можуть бути прийняті до розгляду в судових процесах.

Як уже зазначалося, у Японії, починаючи з початку 1950-х років, поліграф став широко використовуватися правоохоронними органами, і близько двох третин криміналістичних лабораторій поліції були оснащені спеціальними приміщеннями для проведення таких перевірок. З 1959 року дані, отримані в результаті цих перевірок, почали враховуватися в судовій системі країни. Зокрема, у 1968 році Верховний суд Японії визнав висновок експерта за результатами поліграфічної перевірки як доказ у справі, що стало прецедентом у судочинстві країни. Суд встановив низку вимог до проведення таких перевірок, включаючи використання стандартних приладів та методик, відповідність психічного та фізіологічного стану перевірюваної особи та кваліфікацію поліграфолога [11]. Ці стандарти пізніше допомогли Національному поліцейському агентству Японії визначити загальнообов'язковий стандарт використання поліграфа у правоохоронній практиці.

Окремої уваги в контексті узагальнення зарубіжного, зокрема європейського, досвіду адміністративно-правових засад застосування поліграфа заслуговує проблематика дотримання прав людини, яка бере участь у поліграфологічному дослідженні.

Аналіз використання поліграфа в контексті кримінального судочинства підтверджує, що цей інструмент застосовується як на етапах досудового розслідування, так і в рамках судових процесів. Проте відсутність законодавчих норм, які б регулювали це питання та встановлювали чіткі процедури використання поліграфа, призводить до розбіжностей у методах оцінювання отриманої інформації. Це породжує різні підходи до інтерпретації результатів тестів на поліграфі, як зазначено в джерелах [12, с. 149–152]. Крім того, існують серйозні занепокоєння щодо захисту права на конфіденційність особистого життя осіб, які піддаються поліграфічним тестам. Втручання у приватне життя через фізичний та інформаційний вплив поліграфа вимагає особливої уваги до дотримання прав особи на захист її приватності та особистих даних. Зокрема, згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), необхідно забезпечувати право на приватне та сімейне життя, що впливає на різні аспекти правозастосування, включаючи кримінальний процес. Автоматизована обробка персональних даних, регульована Конвенцією Ради Європи від 28 січня 1981 року, ратифікованою Україною законом від 6 липня 2010 року (Конвенція 108), вимагає дотримання основних принципів обробки даних. Ці принципи передбачають, що дані мають бути обмежені в часі, точними та використовуватися відповідно до законних цілей, для яких вони були зібрані (ст. 5 Конвенції 108) [13], вимагає дотримання основних принципів обробки даних: вони мають бути обмежені в часі, точними та використовуватися відповідно до законних цілей, для яких були зібрані (ст. 5 Конвенції 108).

Без сумніву, проведення поліграфічного тестування є втручанням в особисте життя індивідуума, включаючи його фізичну та інформаційну недоторканність,

оскільки це пов'язано з доступом до конфіденційних даних, що стосуються фізіологічних процесів та персональної інформації особи. Таким чином, використання детектора брехні підлягає суворим правовим вимогам, особливо тим, які викладені в частині 2 статті 28 і частині 2 статті 32 Конституції України [14]. Ці положення встановлюють заборону на втручання в приватне життя без згоди особи, за винятком випадків, коли така згода надається добровільно та на основі належного інформування. Згода на обробку персональних даних повинна бути надана добровільно, як це визначено у статті 2 Закону України «Про захист персональних даних» [15], і може бути виражена як у письмовій формі, так і в іншій формі, яка дозволяє беззаперечно встановити волевиявлення особи щодо її надання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення практики правового регулювання використання поліграфа в зарубіжних країнах, дає змогу констатувати наявність широкого спектру підходів та рівнів законодавчої підтримки. Країни різняться не лише за ступенем інтеграції поліграфа в правоохоронні та оборонні структури, але й за особливостями нормативного регулювання його використання. Деякі країни мають спеціалізоване законодавство, яке безпосередньо визначає правила та умови використання поліграфа, як у Литві та Молдові. Інші ж – регулюють його застосування через загальніші правові норми чи специфічні підзаконні акти.

Суттєві відмінності прослідковуються і щодо цілей застосування детекції брехні. Найчастіше поліграф використовується для перевірки благонадійності персоналу (особливо – в силових структурах) включно з прикордонною службою, армією, внутрішньою та зовнішньою безпекою). Наприклад, у Польщі, поліграф застосовується для перевірок співробітників розвідувальних та внутрішніх безпекових агентств, а в США – у Міністерстві оборони, для підвищення рівня внутрішньої безпеки.

Незважаючи на тенденції до уніфікації, окремі країни зберігають автономію у визначенні правил застосування полі-

графа, як видно з відмінностей між окремими видами збройних сил в США, які мають власні правила щодо використання цього інструменту.

І хоча використання поліграфа набуває дедалі більшого поширення, його ефективність, як інструменту перевірки, часто піддається критиці та науковому аналізу. Різні дослідження вказують на неоднозначність його результатів, що підкреслює потребу в подальшому науковому вивченні та розробці більш досконалих методів перевірки. Найчастіше критики зазнає репрезентативність результатів та неоднозначність їх тлумачення.

Подальшої уваги дослідників заслуговує пошук балансу між необхідністю забезпечення безпеки (з метою чого й проводиться перевірка) та збереженням прав і свобод громадян, що є ключовим аспектом у використанні таких технологій.

Список використаної літератури:

1. Линник О. В. Використання поліграфа для розкриття злочинів (історико-правові аспекти). *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. №4(59). 2012. С. 246–252.
2. Дмитренко Ю. С. Державне регулювання використання поліграфічних технологій у провідних країнах світу. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 148–152 (Серія «Державне управління»).
3. Мокрицька А., Сліпченко Т. Використання поліграфа у правоохоронній діяльності: досвід зарубіжних країн. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2 (18). С. 163–168.
4. Основи поліграфології [Текст] : лекц. курс / Мотлях О.І. Київ, *Нац.академ. внутр. справ. Освіта України*, 2019. 46 с.
5. Яремчук Р. А. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика використання поліграфологічних досліджень у діяльності правоохоронних органів. *Ūridična psihologiā (Юридична психологія)*. 2020. № 2 (27). С. 32–40. doi: <https://doi.org/10.33270/03202702.32>
6. Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymas. 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr. VIII-1906. URL : <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/asr>
7. О. Тракалюк, М. Кузьменко. Передовий досвід впровадження процедури опитування з використанням поліграфа в діяльності силових структур зарубіжних країн. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 1(36)/2017. С. 57–64.
8. Army Régulation 195-6 Department of the Army Polygraph Activities. *Electronic resourse*. URL : <https://fas.org/irp/doddir/army/ar195-6.pdf>
9. Pasko-Porys W. «Current Legal Status of Polygraph and Level of Practice in Poland.» *Polygraph* 36.3 (2007) : 165–176. *British Psychological Society. Working Party*. 2004.
10. Lord Wallace of Saltaire HL Deb 12 June 2007, vol 692, col 1583 < <https://hansard.parliament.uk/Lords/2007-06-12/debates/07061259000002/OffenderManagementBill?highlight=polygraph#contribution-07061268000031>
11. Іванчук Н.В. Досвід використання поліграфа поліцією Японії. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: зб. наук. праць*. 2015. № 11. С. 184–186. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/736>
12. Гарापон А., Ласег Ж. Цифрове правосуддя. Переклад з французької, передмова, примітки Валентина Омелянчика. К. : СтилоС, 2021. 302 с.
13. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : *Конвенція Ради Європи від 28.01.1981 р.* : станом на 6 лип. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.
14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Офіційний Веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

Podoliaka A. The administrative and legal principles of polygraph use: the promising foreign experience

The article is devoted to the analysis of the administrative and legal framework for the use of polygraph in the leading countries of the world. The author summarizes the approaches to the use of polygraph in such countries as the United Kingdom, Belgium, Bulgaria, Israel, Canada, the United States of America, and Hungary.

The study examines the diversity of approaches to regulating the use of polygraph in different countries, which is due to both historical and political factors. The author emphasizes the need for a balance between the need to ensure security and preserve the rights and freedoms of citizens, which is a key aspect in the use of such technologies.

It is found that some countries have specialized legislation that directly defines the rules and conditions for the use of a polygraph, while others regulate its use through general legal provisions or specific bylaws.

It is emphasized that the polygraph is most often used to check the security of personnel, especially in law enforcement agencies, including the border guard service, army, internal and external security. Although there are tendencies to generalize the practice of polygraph use and unify the legal regulation of this activity, individual countries retain autonomy in determining the rules for the use of polygraphs, as can be seen from the differences between the different branches of the armed forces in the United States, where each service may have its own rules for the use of this tool.

It is emphasized that despite its widespread use, the effectiveness of the polygraph as a screening tool is often criticized and subject to excessive scientific analysis. Various studies point to the ambiguity of its results, in particular, in terms of the ambiguity of the interpretation of physiological reactions, which emphasizes the need for further scientific study and development of more advanced testing methods.

Key words: *polygraph, foreign experience, administrative and legal regulation, public administration bodies, administrative and legal relations, inspections, principles of inspections, psychophysiological surveys, inspection effectiveness.*